

Луїджі ПІРАНДЕЛЛО

ПОСВІСТ ПОЇЗДА

ОПОВІДАННЯ

З італійської переклав Віталій РАДЧУК

Він марив. Лікарі пояснили: почалося запалення мозку, і цей діагноз не сходив з вуст його товаришів по службі, що по двоє-тroe відвідували лікарню.

Вони немов тішилися науковими термінами, щойно перейнятими від лікарів, коли, зустрівши на вулиці котрогось запізнілого колегу, сповіщали:

- Енцефаліт!
- Френезія...
- Запалення оболонки.
- Запалення головного мозку.

Вони вдавали засмучених, а в душі потай раділи, що виконали свій обов'язок і живі-здорові вийшли з похмурої лікарні під веселу голубінь зимового ранку.

- Він житиме? Не збожеволіє?
- Хто зна!
- Схоже, живим буде.
- А що він говорить? Що каже?
- Одне й те саме. Нісенітниці...
- Сердечний Беллука!

І нікому й на думку не спадало, що бідолаха цілком природно міг дійти такого стану через незвичайні умови, за яких стільки років прожив, і що слова його, прийняті всіма за очевидний симптом затъмарення свідомості, могли б правити за найкраще пояснення цього його закономірного стану.

Справді, коли зважити, що вчора ввечері Беллука став гонористо відкazувати начальнику, а отримавши суверу догану, ледве не кинувся на нього, то можна всерйоз запідозрити не що інше, як безумство.

Бо злагіднішого й сумирнішого, акуратнішого й терплячішого працівника, ніж Беллука, годі собі й уявити.

«Обмежений...» Авже, це ж кинув один з його колег. Горопашний Беллука був вузько обмежений рамками нудних обов'язків рахівника, що знав лише гросбухи, квитанції, прибути, видатки, проценти, баланси, рахунки відкриті, прості, перевідні й таке інше. Він був ходячим звітом, чи, скоріше, старим віслюком із шорами на очах, який мовчки й несхитно тяг свого візка одноманітною дорогою.

І що ж, сотні разів цього віслюка безжально шмагали, сікли, духопелили — так собі, для втіхи, аби подивитися, чи розгарячиться він бодай трішки, чи сторохко підніме вуха сторч, чи дригне ногою, виказуючи непевний замір одбрикнутися. Де там! Він був завжди вірний своїй удачі й зносив несправедливі штурхани й уколи тихомирно, навіть не зітхнувши, так ніби зовсім не відчував їх, а точніше — так, ніби рік у рік до того звикся терпіти постійні товченки, що зрештою втратив до них відчууття.

Отож дивний бунт Беллуки підказував лише одне — що він зненацька схібнувся.

То більше, що прочухан від начальника дістався йому вчора цілком по заслuzі.

Вже вранці мав незвичний вигляд. І що вже справжнісінька чудасія — приголомшлива, як що?.. як обвал у горах! — він спізнився на роботу на добрих півгодини.

Здавалося, з очей йому раптом спали шори й він умить побачив широкий навколошній світ, перед ним відкрилося, розгорнулось пишне видовище життя, вуха йому враз порозтулялися, й він уперше почув голоси та звуки, до яких раніше був глухий.

Беллука з'явився на службу ошелешений і водночас замріяно-веселий. І цілий день нічого не робив.

А ввечері начальник, зайшовши до його кімнати, проглянув реєстри, ділові папери й здивувався:

— Як же так? Чим ти займався цілий день?

Беллука глянув на нього з усміхом, майже нахабно, й стенув плечима.

— Що це означає? — grimнув тоді начальник, підійшов, узяв його за плече й трусонув. — Послухай, Беллуко, що це таке?

— А нічого! — відповів той, кривлячи ту саму зухвало-дурнувату посмішку. — Маю честь доповісти, ваша шляхетність: це поїзд.

— Поїзд?

— Еге ж. Він свистів.

— Що за дурниці ти верзеш? Який поїзд?

— Сьогоднішній. Нічний. Він, ваша шляхетність, свиснув. Я сам чув!

— Поїзд?

— А-атож. І якби ви знали, де я ним побував! У Сибіру... чи то... в лісах Конго. Одна мить — і вже там, ваша шляхетність.

Чиновники, що збіглися до кімнати на крик роз'ярілого начальника, так і покотилися від реготу.

Тоді ображений сміхом начальник, що в той вечір, певне, був не в дусі, аж закипів од люті й напустився озвірло на свою покірливу жертву.

Але жертва приголомшила всіх, збунтувалася, перейшла в наступ зі своїми бриднями про поїзд, що свистів, і про те, що тепер, почувши свисток, він, Беллука, нізащо в світі не дозволить так поводитися з собою.

Його схопили, зв'язали й відправили в божевільню.

Беллука й там провадив своєї про поїзд. Свистів так тужливо, жалібно, ніби з мороку ночі. Й тут же додавав:

— Поїзд відходить, відходить! Не знаєте, панове, куди?

Він дивився на всіх несвоїми очима. Ці очі, досі завжди понурені й похмурі, тепер сміялися й променіли, як у дитинчати чи того, хто спізновав найвище щастя. Беллука плів казна-що. Нечувані слова розkvітали на його вустах — поетичні, химерні, фантастичні, запаморочливі. Вони то більш збивали з пантелику, що ніяк не можна було збагнути, звідки взялися в чоловіка, який досі знав тільки цифри, реєстри й каталоги, а до навколошнього життя був сліпий і глухий. Не чоловік то був — суща рахівниця! А тепер він говорив про лазурові чола засніжених гір, що здійнялися в небо, про слизьких китоподібних велетів у глибинах моря, з хвостами, як коми. Небувала, знаєте, уява!

Той, хто розповідав мені про цей випадок, розчаровано ніяковів, бачачи, що анітрохи мене не здивував.

Справді, я сприйняв новину мовчки.

І мовчання це було вщерьє сповнене суму. Я похитав головою і, ковтаючи гіркоту, сказав:

— Беллука, панове, не з'їхав з глузду. Запевняю вас, він при своєму розумі. З ним щось склілося, це так, але нічого ненормального. Для всіх його дивацтва — повна несподіванка, бо ніхто добре не знає, як досі жив цей чоловік. А я знаю і певен, що розберуся в усьому, дайте тільки з ним побачитися й поговорити.

Дорогою до лікарні, куди поклали неборака, мені не йшла з голови вчорашия пригода.

На людину, яка живе так, як досі жив Беллука, тобто життям «неможливим», найпростіша річ, звичайнісінька подія, якась непередбачена дріб'язкова перешкода, навіть камінчик на стежці, може спровалити враження неабиякої сили, і його причин ніяк не дійдеш, достоту не зрозумівши, що життя цієї людини «неможливе». Той, хто бачить тільки хвіст, не помічаючи самої потвори, може злякатися хвоста не менше. А треба повернути хвостові тіло — і тоді він перестане лякати: він буде просто хвостом, таким, який і повинен бути в потвори.

Звичайнісіньким собі хвостом, та й годі.

Я ніколи не бачив, щоб хтось вікував свій вік так, як Беллука.

Я був його сусідом, і не тільки сам, але й усі інші мешканці будинку страшенно дивувалися, як можна терпіти таку долю.

З ним жило троє сліпих: його жінка, теща й тещина сестра. Ці дві бабусі, старі-старезні, осліпли від катараракти, а дружина не бачила білого світу з-за муру повік, що не розмикалися зроду.

Усі троє вимагали догляду. Верещали з ранку до вечора, бо нікому було їм догоджати. Дві овдовілі доњки, що знайшли в батьківському домі притулок після смерті чоловіків, одна з чотирма, друга — з трьома дітлахами, не мали ні часу, ані бажання ходити коло старих; лише зрідка щось допомагали, та й то самій тільки матері.

Як міг Беллука прогодувати стільки ротів на мізерну платню рахівника? Він брав ще й роботу додому, на вечір, недосипав, переписуючи папери. Переписував під дикий лемент п'ятьох жінок і сімох малюків, який не вщухав доти, доки усі вони не повкладаються й не позасинають на тих трьох ліжках, що їх мало сімейство.

Ліжка були широкі, двоспальні, та їх було тільки три на тринадцятро душ.

Чвари, побиті миски й каструлі, шалена колотнеча, перекинуті меблі, ревище, зойки й гвалт. Хтось із дітей поночі втікав з дитячого ліжка й ховався між сліпих бабусь, які щовечора самі гиркалися, бо жодна з трьох не хотіла спати посередині й баламутилася, коли надходила її черга.

Нарешті наставалатиша, а Беллука все працював і працював, аж до глибокої ночі, доки перо йому випадало з обважнілої руки і самі собою злипались очі.

Тоді він падав, часто прямо в одежі, на рипучий диванчик і в ту ж мить засинав мертвим сном, а вдосвіта ледве підводився, знеможений до нестями. І так день у день — до повного очманіння.

Отож, панове, з Беллукою трапилася пригода, якої слід було чекати.

Коли я прийшов до нього в шпиталь, він сам розповів мені про неї в усіх подробицях. Був, щоправда, ще трохи збуджений, але то було від свідомості того, що сталося. Сміявся з лікарів, догляdalниць і колег по службі, які взяли його за навіженого.

— Дарма! — казав він. — Дарма!

Беллуга багато років тому забув,— авжеж, саме забув,— що світ існує.

Затурканий жахливою скрухою, без продиху поглинutий конторськими рахунками, мов та робоча шкапа з зав'язаними очима, що ходить по колу, крутячи поливальне колесо чи млин, він давним-давно забув, зовсім забув, який цей світ.

Два дні тому, звалившись украї виснаженим на свою канапку, він, проти звичаю, либонь від перевтоми, не зміг одразу заснути. І зненацька серед глибокої нічної тиші почув далекий свисток поїзда.

Наче грім грянув, і йому вперше за багато років одіtkнулися вуха.

Цей посвист зірвав Беллугу й поніс геть від нелюдських зліднів і терзань, немов розверзлася могила й він ожив і злинув в осяйний безмежний простір, задихаючись від свободи.

Беллуга інстинктивно вхопився за благеньку ковдру і поринув думками за поїздом, що відходив у ніч.

Там, далеко від цього клятого дому, був світ, справжній і прекрасний світ без кінця-краю, й туди прямував потяг... Флоренція, Болонья, Турін, Венеція... Скільки міст, у яких Беллуга побував замолоду і які десь там світилися вогнями. Авжеж, він знов, яке чудове життя там нуртує. Життя, яким і він колись жив. Яке не затихало ввесь цей час, поки він тут, як ота шкапа, наосліп крутив корбу. І про яке вже й думати був перестав. Світ звузився для нього, замкнувсь у межах домашніх злигоднів, нестерпної конторської тисняви й нудоти... А тепер ось бурхливим потоком знову вдерся в душу. Мить, коли Беллуга прозрів тут, у цій в'язниці, близькавкою освітила йому обрії, розкрила цілий світ, і збуджена уява понесла Беллугу над знайомими й незвіданими містами, розлогими полями, пасмами гір, густими дібровами, морськими глибинами. Та осяйна мить бриніла, розпросторювалася, переймала. Поки він, Беллуга, животів у своєму кублиці, мільйони й мільйони людей у світі жили інакше, кожен по-своєму. В ту саму хвилину, коли він отут мучивсь, на землі здіймалися самотні засніжені гори з лазуровими чолами. Так-так, він їх бачив, бачив саме такими... І були ще океани, пущі...

І ось тепер, коли ввесь світ ринув йому в душу, в нього з'явилася хоч якась розрада! Авжеж, він міг будь-якої хвилини відірватись од рутини, аби бодай уявки вхопити ковток повітря з великого світу.

Йому стачить і цього.

Звичайно, першого дня, надихавшись досхочу, він перебрав через край, очамрів. Адже все перевернулося! Цілий світ в один мент! Та мало-помалу він би вгамувався. Він ще відчував легке сп'яніння від свіжого повітря.

А зовсім оговтавшись, пішов би вибачитися перед начальником і знову взявся б за свої рахунки. Тільки хай би начальник вже не переобтяжував його понад силу, як досі. Хай би не забороняв час від часу, між двома записами у реєстрі, з'їздити — а чом би ні? — до Сибіру... чи то в джунглі Конго.

— Одна мить — і вже там, ваша шляхетність! Тепер, коли пролунав посвист поїзда...

